

Farkas-Kozics Iván

jogballgató (PTE ÁJK), az ÓNSZ Elméleti-történeti Tagozatának tagja

Hatályon kívül helyezett törvények a jogalkalmazó szolgálatában – Gondolatok a szerb polgári jog kodifikációjáról

I. Bevezetés

Napjainkban egyre ritkábbak azok a jogrendszerek, amelyek nem rendelkeznek egységes polgári törvénykönyvvel. Az elmúlt századok kodifikációs törekvései a fejlett országokban főszabályként célt értek, megszülettek a szükséges kódexek. Érdekesség, hogy déli szomszédaink, a szerbek nem rendelkeznek ilyennel, hiába a hosszú éveken átívelő törekvés a törvénykönyv megalkotására. A továbbiakban a szerb polgári törvénykönyv kodifikációjának történetét mutatom be – különös tekintettel a folyamat során felmerült problémákra. Arra is keresem a választ, hogy mennyiben különbözik az egységes törvénykönyv nélküli berendezkedés a hazai szabályozástól, ideértve az esetleges joghézagok leküzdésének módszerét, illetve, hogy valóban helytálló-e az a tézis, hogy Szerbia nem rendelkezik kodifikált polgári törvénykönyvvel.

II. Történeti áttekintés

Szerbia egyike azon kevés országoknak, amelyek nem rendelkeznek egységes polgári törvénykönyvvel, amely azért különösen meglepő tény, mert már az elsők között kísérletet tett a polgári jogi kodifikációra. 1834-ben elkészült ugyanis az első – végül használhatatlannak bizonyuló – polgári törvénykönyv,¹ amely a francia törvénykönyvre igyekezett támaszkodni. A *Code Civil* nemcsak a „francia sasok” történelmi hódító tevékenysége, hanem a benne foglalt forradalmi, határokon átívelő és az elkövetkező évtizedek, évszázadok polgári jogi gondolkodását megalapozó eszmék miatt is nagy hatást fejtett ki, elsősorban a latin országokban (például a régi olasz *Codice Civile* is a *Code Civil* eszméit tükrözi), de éreztette hatását például Hollandiában, Libanonban, Szíriában és természetesen a francia gyarmatokon is.² Fontos azonban megjegyezni, hogy a társadalmi, gazdasági viszonyok meglehetősen különbözőek voltak, többnyire az importálni igyekvő területek kárára, így a *Code Civilben* megfogalmazott eszmék integrációja a különböző jogrendekbe sokszor – ahogy ez Szerbia esetében is történt – csúfos kudarcot vallott.

¹ Hamza Gábor: Az európai magánjog fejlődése. Nemzeti Tankönyvkiadó., Budapest 2002. 212. o.

² Kecskés László: A polgári jog fejlődése a kontinentális Európa nagy jogrendszereiben. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest 2009. 217. o.

Az 1834-es próbálkozás bukását követően az 1844-ben megszületett *Srpski gradjanski zakonik*, azaz szerb polgári törvénykönyv tekinthető az első tényleges szerb Ptk.-nak.³ Az első világháborút követően létrejövő Szerb-Horvát-Szlovén Királyság (1929-től Jugoszlávia) fennállása alatt a polgári jogi viszonyok szabályozása értelemszerűen felettebb sokszínűvé vált. A különböző területek eltérő módszereket alkalmaztak, így magától értetődő volt, hogy ezek egybeolvasztása nem feltétlenül a jogi egységesség malmára fogja hajtani a vizet. A második világháborút követően, 1946-ban – politikai okok miatt – hatályon kívül helyezték a teljes korábbi jogrendet.⁴ Az ezt követő szabályozások értelemszerűen nem tudtak azonnal, joghézagok keletkezése nélkül választ adni minden felmerülő esetre, ezt a problémát pedig többnyire úgy oldották meg, hogy alkalmazni rendelték az 1844. évi szerb Ptk.-t vagy az 1811. évi osztrák Ptk.-t.⁵ Magától értetődő, hogy azért ezeket a törvénykönyveket rendelték használni, mert az első világháborút követő kaotikus időszakban a királyság különböző területein mindkettő hatályban volt.⁶

A második világháborút követő időben több tényező is hátráltatta az egységes polgári törvénykönyv megalkotását. Eleinte a megfelelő politikai akarat hiánya, ezt követően pedig a szövetségi állam és a tagállamok közötti törvényhozási hatáskörmegosztás tisztázatlan mivolta gördített megoldhatatlannak bizonyuló akadályt a folyamat elé.⁷ Egységes Ptk. hiányában a polgári jogi viszonyok egyes ágait úgynevezett „rendszerszintű törvények” szabályozták.⁸ A kötelmi viszonyokat a ma is hatályban lévő „*Zakon o obligacionim odnosima*” (a továbbiakban: Köt.)⁹ volt hivatott rendezni. A Köt. rendkívüli, szinte példátlan színvonalát és normatív rugalmasságát mi sem mutatja jobban, mint az, hogy szinte változtatások nélkül át tudta vészelni a szövetségi állam felbomlását és a piacgazdaságra való áttérést.¹⁰

A már említett hatásköri problémák Szerbia és Montenegró államszövetségének 2006-os megszűnésével értelemszerűen már nem nehezítették a jogalkotási folyamatokat. Ennek megfelelően a szerb kormány még a teljes függetlenedés évében felállított egy bizottságot azzal a céllal, hogy dolgozzák ki egy egységes polgári törvénykönyv tervezetét.¹¹ A Bizottság három tervezetet is készített, az első kettő hibáinak orvoslása után a végleges verziót 2019-ben adták át.

³ *Hamza*: i. m. 212. o.

⁴ *Hamza*: i. m. 214. o.

⁵ *Dudás* Attila – *Papp* Tekla: Atipikus szerződéses Magyarországon és Szerbiában. *Debreceni Jogi Műhely* 2013/3. sz. 8. o.

⁶ *Hamza*: i. m. 212. o.

⁷ *Dudás* Attila: A kötelmi jog reformja Szerbiában a készülő polgári törvénykönyv fényében. *Magyar jog* 2015/2. sz. 79. o.

⁸ Uo.

⁹ A Kötelmi viszonyokról szóló 1978. évi rendszerszintű törvény (*Zakon o obligacionim odnosima*)

¹⁰ *Dudás*: i. m. 80. o.

¹¹ *Marina Timotić*: Good things come to those who wait? Will delaying make it easier or more burdensome to codify civil law? *Advokatska Kancelarija Vuković i Partneri*. <https://vp.rs/en/2020/09/30/good-things-come-to-those-who-wait-will-delaying-make/> (2023. 12. 06.)

Ugyanebben az évben a Bizottságot feloszlatták, így az anyag további fejlesztése nem várható.¹² Amennyiben a tervek szerint haladtak volna az események, a tervezetről a Parlament a 2020-as választások után tárgyalt volna, azonban nincs hivatalos adat arról, hogy jelenleg ez a folyamat hol tart, illetve arra nézve sem lehet megalapozott állításokat megfogalmazni, hogy miként fog véget érni a szerb Ptk. lassan egy évszázada húzódo kálváriája.¹³

III. A szerb polgári jog kodifikációjának jelene

III.1. Fogalmi alapvetés

Mindenekelőtt tisztáznunk szükséges, hogy mit is értünk kodifikáció alatt, hiszen csupán ezen fogalom klarifikálása után vizsgálhatjuk az ehhez kapcsolódó szabályokat, eltéréseket és egyéb tényeket. A kodifikáció általános fogalma szerint jelenthet törvényalkotást, törvényszerkesztést, illetve valaminek törvénybe – pontosabban törvénykönyvbe (kódexbe) – foglalását, vagyis a kódex megalkotására irányuló tevékenységet. Egy adott jogterület kodifikációja pedig általában teljes jogi szabályozásként fogható fel, amely a tárgykörre vonatkozó jogi rendelkezéseket lefedi.¹⁴ A továbbiakban arra is keresem a választ, hogy mely időszakokban beszélhetünk ilyen értelemben vett kodifikációról a szerb polgári joggal kapcsolatban.

III.2. A szerb és a magyar megoldás összefüggései

Ahhoz, hogy összehasonlíthassuk a Szerbiában és Magyarországon alkalmazott megoldásokat, mindenekelőtt szükséges meghatároznunk ezen vizsgálódás tárgyát, kereteit. Egyrésztől kézenfekvőnek gondolhatnánk a régi Ptk.-val¹⁵ történő összehasonlítást, mivel annak keletkezése időben kétségtelenül közelebb áll a Szerbiában alkalmazott joganyagéhoz. Ennek ellenére azonban főszabályként mégiscsak az új Ptk.-hoz kell viszonyítanunk a normákat, hiszen Szerbia a mai napig ezeket a rendelkezéseket alkalmazza, annak ellenére, hogy a kodifikációs akadályok már elhárultak.

A jogrendszereket két nagy csoportba oszthatjuk aszerint, hogy a kereskedelmi jogot monista vagy dualista rendszerben szabályozzák-e. A dualista rendszerek között is megkülönböztethetünk két fő csoportot.¹⁶ Az objektív dualista rendszer lényege, hogy minden kereskedelmi ügyletet külön szabályoz, ezzel szemben a szubjektív modell csupán a kereskedők között létrejövő viszonyokról

¹² Uo.

¹³ Uo.

¹⁴ *Petrétei* József: „Kodifikáció”. Internetes Jogtudományi Enciklopédia. <https://ijoten.hu/szocikk/kodifikacio> (2024. 04. 23.)

¹⁵ A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény

¹⁶ *Méhes* Tamás: *Monista és dualista felfogások a magánjogban, gazdasági társaságok a Ptk.-ban*. Doktori értekezés. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Budapest 2012. 260. o.

rendelkezik a polgári törvénykönyvön kívül.¹⁷ Magyarországon az ezzel ellentétes, monista elv valósul meg, oly módon, hogy mind a klasszikus értelemben vett kereskedelmi jog, mind a szűkebb értelmezésű, kizárólag a felek közötti, „hétköznapi” viszonyokat szabályozó kodifikáció jellemzi a hatályos Polgári Törvénykönyvet.¹⁸ Szerbiában a szerződésekről a kötelmi viszonyokról szóló 1978. évi törvény rendelkezik,¹⁹ amely a magyar megoldáshoz hasonlóan, a svájci modell által bevezetett monista elvet követi, tehát egységesen szabályozza mind a polgárok között, mind a gazdálkodó szervezetek között fennálló kötelmi jogi viszonyokat.²⁰ A szerződési szabályokat tehát úgy kellett megalkotni, hogy azok valamennyi jogalany kapcsolatát rendezni legyenek képesek, a kötelmi jogi szabályozás tehát nem az állampolgárok szerződéseire, hanem a kereskedelmi forgalom szerződéseire, és ezáltal egy magasabb követelményszintre lett modellezve.²¹

A fentebb már említett – a szövetségi állam komplikált felépítéséből fakadó – hatásköri problémák a szerződési viszonyok szabályozása tekintetében is kifejtették hatásukat. A Köt. nem szabályozta, nem szabályozhatta a tagállami hatáskörbe tartozó ügyeket, így például olyan alapvető intézmények is kimaradtak a rendelkezés fókuszából, mint az ajándékozási szerződés.²² Ennek oka a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság 1974. évi alkotmánya szerinti, a szövetségi állam és tagköztársaságok közötti (a kötelmi viszonyok szabályozásának tekintetében értelmetlen) törvényhozói hatáskörmegosztásra vezethető vissza. Az 1974. évi alkotmány ugyanis előírta, hogy szövetségi törvényben csak azokat kötelmi viszonyokat lehet szabályozni, amelyek az egységes jugoszláv piacon valósulnak meg. Azoknak a kötelmi viszonyoknak a szabályozását, amelyek nem érintik az egységes jugoszláv piac működését, az alkotmány tagállami hatáskörbe utalta.²³

Az országok jogrendszereinek, polgári jogának összehasonlítására remek eszköz lehet a jogházagokkal való megküzdés vizsgálata, hiszen az ilyen kényes szituációk kétségkívül rávilágítanak a rendszerek működésére, azok esetleges fogyatékoságaira. A magyar polgári jogban a Ptk. által felállított keretszabályok világos elveket szabnak, amelyek zsinórmértékül szolgálnak azokban az esetekben, ahol a tényállásra speciális rendelkezés nem található. Ez a megoldás jogbiztonságot, kiszámíthatóságot és mindenki számára relatíve könnyen megismerhető jogi környezetet eredményez. Ezzel szemben a szerb normák a kodifikáció meghiúsulásából fakadóan nem tartalmaznak keretszabályokat. Ennek a problémának a feloldását szolgálja a történeti

¹⁷ Uo.

¹⁸ *Szalma* József: A polgári és a kereskedelmi jog kapcsolata az új Ptk. fényében. Jogtudományi Közlöny 2014/10. sz. 453-467. o.

¹⁹ *Dudás*: i. m. 79. o.

²⁰ *Dudás – Papp*: i. m. 7. o.

²¹ *Wellmann* György: A szerződések általános szabályai az új Ptk.-ban – I. rész. In: *Szerződések tára* (szerk. Wellmann György). HVG ORAC Kiadó, Budapest 2014. 21-41. o.

²² *Dudás – Papp*: i. m. 7. o.

²³ Uo.

áttekintés során említett megoldás, miszerint joghézagok esetén az 1844. évi szerb Ptk.²⁴ vagy az 1811. évi osztrák Ptk.²⁵ szabályai követendők,²⁶ amelyre alapvetően a második világháborút követő állapotok miatt volt szükség. A korábbi normák hatályon kívül helyezése jogi anarchiához vezetett volna, így a törvény lehetővé tette a jogalkalmazó számára, hogy ezekhez, a már hatályon kívül helyezett törvényekhez visszanyúlva oldják fel azokat a jogi ellentéteket, kérdéseket, amelyeket az 1946 utáni törvények nem szabályoznak.²⁷

III.3. A szerb polgári jogi kodifikáció egyes jogelméleti kérdései

Érdekes jogelméleti viták alapja lehet, hogy vajon ezek a törvények tulajdonképpen hatályosnak tekinthetőek-e jelenleg. Mert bár a fentiek alapján világos, hogy a második világháború után hatályon kívül helyezték a korábbi jogrendet, így a polgári jogi viszonyokat szabályozó törvényeket is, ugyanakkor az ebből fakadó joghézagok kitöltésére alkalmazni rendelték őket, tehát bizonyos esetekben visszanyerték korábbi joghatásukat. Napjainkban az 1811. évi osztrák és 1844. évi szerb Ptk. tehát akkor alkalmazható, ha a Köt. nem nevesíti az adott kötelmi viszonyt és nem tartalmaz rájuk vonatkozó egyéb rendelkezést.

A szerb állapotok pontos kategorizálásának megkísérléséhez szükségesnek tartom röviden összegezni az ezen kérdés szempontjából lényeges elemeket. Szerbiában az 1844-ben elfogadott szerb első Ptk.-t és az 1860-ban elfogadott kereskedelmi törvénykönyvet alkalmazták egészen a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság 1918-as megalakulásáig.²⁸ Ezt követően az államforma változásaiból adódóan a polgári szabályozás is sokszínűbb lett, térségenként változott, hogy a Szerbiában hatályos törvényeket vagy az 1811-es osztrák Ptk.-t alkalmazzák-e. A második világháborút követően ez a változatosság megszűnt, hiszen a korábbi jogrendet hatályon kívül helyezték. Az elképzelés az volt, hogy rendszerszintű törvényekkel szabályozzák majd a különböző jogterületeket. Ez az új rendszer természetesen rengeteg fogyatékossgal küzdött, nem volt alkalmas arra, hogy minden életviszonyra megoldásként szolgáljon, így ezekre az esetekre a korábbi törvényeket rendelték alkalmazni.

Főszabályként egy törvény addig alkalmazható, amíg időbeli hatállyal rendelkezik, amelynek elvesztése elvileg történhet kifejezett rendelkezéssel (formális derogáció) és későbbi jogszabály tartalmi ellentmondásával (materiális derogáció).²⁹ Bár Szerbiában a korábbi jogrendet hatályon kívül helyezték a második világháború után hozott törvények, az ezt követő „reaktiválásuk” –

²⁴ 1844. évi Szerb Polgári Törvénykönyv

²⁵ 1811. évi Osztrák Polgári Törvénykönyv

²⁶ *Dudás – Papp*: i. m. 8. o.

²⁷ Uo.

²⁸ *Hamza*: i. m. 213. o.

²⁹ *Jakab* András: Jogszabályok érvényessége, hatálya és alkalmazhatósága. *Jogelméleti Szemle* 2001/2. sz.

bizonyos esetekben – újbóli alkalmazásukhoz vezetett. Önellentmondásnak tűnik azt állítani, hogy egy hatályon kívül helyezett törvény mégis hatályos, azonban jogilag elképzelhetetlen az is, hogy hatálytalan törvények alapján szülessenek döntések, hiszen ez a jogalkalmazók oly mértékű túlhatalmát jelentené, ami teljesen összeegyeztethetetlen minden jogállammal szemben támasztott követelménnyel. Ennek fényében tehát talán mégsem tűnik elképzelhetetlennek és a valóságtól elrugaszkodottnak egy olyan értelmezés, miszerint a második világháború előtt alkalmazott törvények hatályosak, hiszen azokat a mai napig használni rendelik a jogszabályok. Abban az esetben azonban, ha úgy tekintjük, hogy ezek a törvények újfent hatályosultak a második világháború utáni időszakban, akkor az ezt követő rendszerszintű törvények és egyéb joganyagok csupán ezek kiegészítéseként értelmezhetők. Természetesen ez a „kiegészítés” úgy értendő, hogy a *lex posterior derogat legi priori*³⁰ elv értelmében azokon a területeken, ahol új törvény születik, a korábbiak már nem alkalmazhatóak.

Ezen értelmezés alapján tehát végső soron értelmezésem szerint az 1844. évi szerb Ptk.-ban és az 1811. évi Ptk.-ban egyaránt kodifikált szerb jogról van szó, amelyben az anyatörvények alkalmazhatósági körét mindinkább csökkentik az idővel megjelenő, a polgári jog egyre nagyobb szegmensét szabályozó rendelkezések. A kodifikáció fogalmának megfelelő összefoglalásról és polgári jog területére tartozó minden életviszonyra kiterjedő hatályos kódexről értelemszerűen nem beszélhetünk, így az a feltételezés, miszerint a szerb jog gyakorlatilag kodifikált, megdőlni látszik. Ugyanakkor azt sem állíthatjuk, hogy egyáltalán nem kodifikáltak a viszonyok, hiszen napjainkban is van két „kvázi-hatályos” Ptk. az országban, amelyek egészét még nem írták felül a különböző törvények. Ezen dogmatikai kérdéseket feszegető téma megválaszolása túlmutat a jelenlegi kutatáson, azonban a fentiek alapján úgy vélem, igencsak bátor, megalapozatlan állítás annak kijelentése, hogy a szerb polgári jog nem kodifikált.

IV. Következtetések

Megállapíthatjuk, hogy a déli szomszédaink korai kodifikációs törekvései mindenképp felveszik a versenyt a hazaival, azonban a végeredmény, azaz a jelenlegi állapot tekintetében jelentős különbségek mutatkoznak. Fontos megjegyeznünk, hogy a monista elv követése mindkét ország szabályozásában kifejtette hatását, hiszen a kereskedelmi viszonyok annak megfelelően kerültek szabályozásra.³¹ Véleményem szerint a hasonlóságok egyértelműen magyarázhatóak a két ország történetének azonosságával, különös tekintettel arra a legfrissebb behatásra, hogy mindkettő a

³⁰ Ld. XII tab. 12, 5; Mod. D. 1, 4, 4. A tizenkét táblás törvényhez – annak fordításával együtt – Lásd: Zlinszky János: *Allam és jog az ősi Rómában*. Budapest 1996. 52. o. Idézi: Nótári Tamás: *Summum ius summa iniuria* – megjegyzések egy jogértelmezési maxima történeti háttéréhez. *Jogelméleti Szemle* 2004/3. sz.

³¹ *Dudás – Papp*: i. m. 7. o.

posztiszocialista jogcsaládhoz tartozik, ami minden bizonnyal mélyen befolyásolja a jogi gondolkodást.

A hasonlóságok ellenére igen jelentős eltérés figyelhető meg több szempontból is. Az első és legszembetűnőbb a nyilvánvaló tény, miszerint az általánosan elfogadott megközelítés értelmében a két ország közül csupán hazánk rendelkezik egységes polgári jogi törvénykönyvvel. Természetesen ez az alapvető eltérés nagymértékben meghatározza az egyéb viszonyokat is. A jogházak leküzdésére irányadó szabályokban fellelhető különbségek összefonódnak a Ptk. meglétének, illetve hiányának ténykérdésével. Magyarországon az egységes, kodifikált Ptk. lehetővé teszi keretszabályok felállítását, amelyek képesek a modern jogrendszerek fundamentumaként szolgálni, mert abban az esetben, ha megfelelő kereteket határoznak meg, azzal gyakorlatilag megadják a lehetőséget a jogalkalmazó számára minden esetleges jogház megfelelő és törvényszerű feloldására. Ezzel szemben Szerbiában az a fentebb is említett gyakorlat az irányadó, miszerint amennyiben a hatályos törvények nem szabályoznak egy adott jogviszonyt, akkor a már hatályon kívül helyezett törvénykönyvekhez kell visszanyúlni, az azokban foglaltakat kell alkalmazni.³² Ez a folyamat nyilvánvalóan sokkalta nehezebb, bonyolultabb eljárásokhoz vezethet, hiszen már annak a megállapítása is problémákat vethet fel, hogy a 212 év alatt született törvények, rendszerszintű törvények, törvénykönyvek közül tulajdonképpen melyik is vonatkozik az adott jogviszonyra. A polgárok számára is megnehezíti jogaik megismerésének a lehetőségét, hiszen nagyon szerteágazó az az adathalmaz, amelyben meg kell találniuk a számukra irányadó rendelkezéseket.

A monista elv ellenére, a már hivatkozott 1974. évi szövetségi alkotmány rendelkezései miatt olyan alapvető ügyletek maradtak ki a szabályozásból, mint például az ajándékozási szerződés.³³ Ezzel kapcsolatban érdekesség, hogy tekintettel a Köt. e területen megmutató szabályozási hiányosságára, ma az 1844. évi Ptk. rendelkezéseit kell alkalmazni ajándékozási szerződés esetén.³⁴ Ez a gyökerekhez történő visszanyúlás a – már fentebb is említett – második világháborút követő, jogházakkal teli korszakban született szabályozás és gyakorlat továbbélése.

V. Záró gondolatok

Összességében tehát azt mondhatjuk el, hogy Magyarország és Szerbia azonos háttérrel indult ugyan a kodifikáció útján, annak eredménye közel sem lett egyforma, így mára már a normák fundamentumaiban rejlő különbségekről is beszélhetünk. Feltételezhetjük, hogy amennyiben a szerb kodifikációs törekvések újra teret hódítanak, az a jogrendszerek hasonlóságaira tekintettel

³² Uo.

³³ Uo.

³⁴ *Dudás – Papp*: i. m. 15. o.

minden bizonnyal a szabályozások közeledéséhez vezetne. Ezen törekvések újbóli fellángolására utaló, illetve ezt prognosztizáló információkkal azonban jelenleg nem rendelkezünk. A fentebb kifejtettekre tekintettel megállapítható, hogy a kodifikálatlan kötelmi viszonyok sem az államhatalom, sem a polgárok érdekeit nem szolgálják, hiszen egyrészt az eljárásokat teszi a kelleténél bonyolultabbá a rendszer, másrészt pedig a jog megismerhetőségét komplikálja. Felmerül tehát a kérdés, hogy vajon miért dőltek sutba a kodifikációs tervek? Ezen kérdést némiképp megválaszolja a fenti gondolatmenet, miszerint tulajdonképpen minden tényállásra választ kapunk a jelenlegi viszonyok között is. A jogbiztonságot és a jogok megismerhetőségét ugyanakkor kétségtelenül segítené egy egységes törvénykönyv, azonban az, hogy ez mikor fog elkészülni, ha egyáltalán elkészül, egy olyan kérdés, amelynek megválaszolása a jelenlegi ismereteink alapján nem lehetséges.